

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Interkulturowe aspekty rozwoju miast Dalmacji

Author: Tomasz Czapik

Citation style: Czapik Tomasz. (2013). Interkulturowe aspekty rozwoju miast Dalmacji. W: K. Jarząbek, A. Ruttar, S. Sojda (red.), "Spotkania międzykulturowe. T. 1, Literaturoznawstwo, kultura" (S. 38-47). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

TOMASZ CZAPIK
SOSNOWIEC

INTERKULTUROWE ASPEKTY ROZWOJU MIAST DALMACJI

Miasta Dalmacji były miejscem spotkań dwóch wspólnot kulturowych – słowiańskiej i śródziemnomorskiej, których koegzystencja pozostawiła szczególnie bogate ślady niegdysiejszej obecności tych różnych światów. Większość badaczy podąża tropem historycznych śladów, których geneza jest ustalana i opisywana¹. Obok prac śledzących wpływy w płaszczyźnie diachronicznej, pojawiają się próby opisów synchronicznego spotkania kultur, które doprowadziły do wymiany myśli, do włączenia nowego czy innowacyjnego w obieg kultury miejscowej, do czegoś trzeciego, obecnego „pomiędzy” kulturami. Jürgen Bolten w książce *Interkulturowa kompetencja* przypomina, że „łaciński przedrostek *inter* – znaczy ‘między’, kiedy zaś pojmujemy »kulturę« w sensie ‘świata życia’, »interkulturowy« jest czymś takim, co się wydarza i rozgrywa między różnorodnymi światami życia. »Interkultura« jest tedy przestrzennym określeniem owego wydarzania-się”². W odniesieniu do miast Dalmacji byłoby to wydarzenie czasoprzestrzenne, wytwarzające „potencjały synergetyczne”³, które podlegały dalszemu rozwojowi, zależnemu od kolejnych sytuacji historyczno-kulturowych. Na dzisiejszy kształt kulturowego wizerunku i kulturowej tożsamości miasta wpływały różnorakie procesy interkulturowe, zachodzące w wyniku nieprzewidywalnych czynników, takich jak wędrówki ludów, kolonizacje, stosunki handlowe, wpływy kulturowe w zakresie budownictwa, malarstwa, edukacji, literatury⁴.

¹ Zob. P. DYCZEK: *Pałac Dioklecjana w Splicie – nieznana historia*. W: *Miasto w kulturze chorwackiej. Urbano u hrvatskoj kultury*. Red. M. FALSKI i M. KRYSKA-MOSUR. Warszawa 2008.

² J. BOLTEN: *Interkulturowa kompetencja*. Przeł. B. ANDRZEJEWSKI. Poznań 2006, s. 35.

³ Ibidem, s. 42.

⁴ Ibidem, s. 40.

Dla zrozumienia różnorodności kulturowej Dalmacji szczególnie ważna jest wiedza o kolejnych etapach historycznego rozwoju, o kolejnych wpływach i innowacjach kulturowych, zachodzących między nimi relacjach, ich zaniku lub włączaniu w pamięć kulturową. Dzisiaj trudno określić, kiedy innowacja kulturowa przestała być innowacją, a stała się częścią kulturowej tradycji⁵.

Chorwaci mają wiele powodów, by szczyć się swoimi miastami, zwłaszcza nadmorskimi Dalmacji czy Istrii. Powikłana historia narodu chorwackiego, który stracił państwową niezależność w dramatycznych okolicznościach na przełomie XI i XII wieku, doprowadziła do skomplikowanych, niekiedy wymuszanych identyfikacji. Ośrodki miejskie należały do szczególnie ważnych miejsc, które budowały własną tożsamość lokalną, reprezentując zarazem kolejne nawarstwiania kultury podlegającej wpływom słowiańskim, romańskim, germańskim, a wcześniej greckim czy rzymskim. W budowaniu chorwackiej kultury istotną rolę odgrywały konkretne miejsca i krajobrazy wraz z regionalnymi tradycjami, wpływając na kształtowanie świadomości i tożsamości. Miasta Dalmacji stanowią bardzo ważny element kulturowej geografii i krajobrazu⁶, czyniąc z nadmorskiego terytorium miejsce aktywności ludzi wywodzących się z różnych grup; jest to więc obszar wymiany doświadczeń i wiedzy, co musiało doprowadzić do wymiany kulturowej, nawet gdy nie zawsze miała ona charakter pokojowy⁷. Zmieniająca się historia miast kształtowała różne tradycje, pozostawiając ciągłe nowe ślady wpływów tak politycznych, jak i kulturowych.

O kulturowej barwności i złożoności miast Dalmacji decydują liczne czynniki. Należy podkreślić, że zamieszkująca je ludność wywodziła się ze zróżnicowanej wspólnoty kulturowej, posługującej się wieloma dialektami, w największej mierze czakawskimi, w mniejszej sztokawskimi⁸. Dalmacja tworzyła zmieniającą się w czasie mozaikę języków, obyczajów, wartości regionalnych i obcych. Społeczeństwem krzyżujących się tradycji była religia katolicka. Wraz z językami regionów jest postrzegana jako spuścizna narodowego dorobku i narodowych wartości.

⁵ Zdaniem Marcela Maussa każda innowacja kulturowa uzyskuje status tradycji dopiero wtedy, kiedy zostanie przyswojona i zaadaptowana przez trzy pokolenia, zob. M. MAUSS: *Socjologia i antropologia*. Przeł. M. KRÓL, J. SZACKI, K. POMIAN. Warszawa 1973, s. 836–840.

⁶ Zob. E. BALDWIN, B. LONGHURST, S. MCCRAKEN, M. OGBORN, G. SMITH: *Wstęp do kulturoznawstwa*. Przeł. M. KACZYŃSKI, J. ŁOZIŃSKI, T. ROSIŃSKI. Poznań 2007, s. 162–190.

⁷ Zob. Z. KACZMARCZYK: *Miasta dalmatyńskie do początku XV wieku. Przegląd i obraz urbanistyczny*. Warszawa 1976, s. 130–135.

⁸ Zob. B. OCZKOWA: *Chorwaci i ich język. Z dziejów kodyfikacji normy literackiej*. Kraków 2006, s. 79. Autorka pisze: „Kolebką państwowości chorwackiej była Dalmacja środkowa, która należała również do terytorium dialektu czakawskiego, poświadczanego tu dzisiaj, w wyniku migracji, jedynie szczątkowo. Południowa granica dialektu czakawskiego została przez dialektologów ustalona na rzece Cetina, wbrew hipotezom o jego niegdyś obecności na terenach makarskiego i dubrownickiego Przemyrza, położonych znacznie dalej na południe. Była to ważna hipoteza w trwających wiele lat dyskusjach nad pierwotną podstawą dialektyczną Dubrownika, którą wywołał »mieszany« czakawsko-sztokawski język poezji dubrownickiej w XVI wieku”.

W wyniku migracji przekształcały się nie tylko dialekty. Także zabudowa miast zmieniała się wraz z kolejnymi dominacjami politycznymi i kulturowymi. Omawiając różnorodność wpływów historycznych nad Adriatykiem, Predrag Matvejević konkluduje: „Kultura chorwacka rozwijała się w bezpośrednim związku z kulturami Śródziemnomorza jako »trzeci czynnik« – między przeciwieństwami Wschodu i Zachodu, Południa i Północy, przymorza i kontynentu, Bałkanów i Europy, i innymi, naszymi własnymi”⁹. Wypowiedź ta jednoznacznie wskazuje na interkulturowy charakter w przeobrażeniach kultury chorwackiej, także kultury Dalmacji.

Jeśli spojrzeć na największe miasta Dalmacji w perspektywie historycznego rozwoju, to zauważamy, iż prawie wszystkie wyróżniają się układem urbanistycznym dziedziczonym po Rzymianach. W miejscu dawnego forum (centrum rzymskiego miasta) w kolejnych epokach pojawiały się budowle rromańskie, gotyckie, renesansowe czy barokowe. Obok dominujących kościołów i klasztorów katolickich stoją też cerkwie. Najbardziej znanym rzymskim pałacem jest rezydencja cesarza Dioklecjana w Splicie, którą w VII wieku naszej ery przekształcono w miasto, a dawne mauzoleum cesarza zmieniono w VII wieku (po słowiańskim najeździe w 614 roku) w chrześcijańską katedrę św. Dujama, arcybiskupa Splitu¹⁰. Świątynia przetrwała, zachowując średniowieczne rzeźby i zdobienia oraz dobudowaną w wiekach XII–XVI rromańską dzwonicę. Natomiast rzymską świątynię Jowisza przekształcono w VI wieku na baptysterium św. Jana, w którym znajduje się sarkofag biskupa Jana z Rawenny. Tak więc komnaty cesarza zamieniano na kaplice, a place zabudowywano dworami kupieckimi, basztami, pałacami. Główną część pałacu wyznaczał dziedziniec – perystyl, który pełnił funkcje reprezentacyjne. Od strony katedry plac zamyka sześć korynckich kolumn, a w pobliżu znajduje się egipski sfinks z czarnego granitu, który ma 3,5 tysiąca lat. Miasto posiada też współczesne pomniki postaci zasłużonych dla Chorwacji – Marka Marulicia (1450–1524) czy Grgura Nińskiego. Elementy kultury chorwackiej koegzystują z wpływami obcymi, współtworząc bogatą mozaikę kulturową.

Dostępne w Polsce liczne i interesująco opracowane przewodniki turystyczne¹¹ zwracają uwagę na nakładanie się warstw wpływów kulturowych, wnoszonych

⁹ P. MATVEJEVIĆ: *Brewiarz śródziemnomorski*. Przeł. D. ĆIRLIĆ-STRASZYŃSKA. Sejny 2003, s. 98.

¹⁰ Por. S. ADAMCZAK, K. FIRLEJ: *Chorwacja*. Bielsko-Biała 2007, s. 205–214 oraz S. KOPER: *Chorwacja. Przewodnik historyczny*. Warszawa 2011.

¹¹ Spośród licznych polskich przewodników warto m.in. odnotować: J. SWAJDO, J. STOVRAK: *Chorwacja*. Bielsko-Biała 2001; S. ADAMCZAK, K. FIRLEJ: *Wybrzeże Chorwacji. Od Istrii po Dalmację*. Kraków 2002; Z. BRUSIĆ, S. PAMUŁA: *Chorwacja. W kraju lawendy i wina*. Kraków 2004; J. BRONOWSKI: *Najpiękniejsze zakątki Chorwacji*. Bielsko-Biała 2007.

Z przewodników tłumaczonych na język polski zob. L. ZOPPE, G.E. VENTURINI: *Chorwacja*. Przeł. J. PUCHALSKA. Warszawa 2003; *Przewodnik Chorwacja – od środka*. Praca zbiorowa. Przeł. M. FALSKI. Warszawa 2004; *Podróże marzeń. Chorwacja*. Praca zbiorowa. Przeł. M. FALSKI. Warszawa 2007.

przez kolejnych władców zdobywanego terytorium. Czytelnik może więc na podstawie popularnych przewodników uzyskać elementarną wiedzę o interkulturowej złożoności miast Dalmacji.

Zadar to kolejne miasto notujące wpływy rzymskie, bizantyjskie, słowiańskie, weneckie, węgierskie, których ślady pozostały w budowlach. Układ urbanistyczny Zadaru (miasta założonego przez Ilirów) jest pamiątką po rzymskim panowaniu. Główny plac miasta z 14-metrową kolumną jest pozostałością rzymskiego forum. Na gruzach cesarskich budowli powstawały później kolejne. Do najbardziej charakterystycznych zabytków należy kościół św. Donata, jeden z najcenniejszych budynków architektury bizantyjskiej IX wieku. Kościół wykazuje podobieństwa do pałacowej kaplicy w Akwizgranie. Pozostałości elementów antycznych wmurowano w posadzkę i mury świątyni, która pod koniec XVIII wieku zamieniła funkcje sakralne na kulturalne. Przy placu stoi też kościół NMP, wzniesiony w XI wieku. Kolejne stulecia pozostawiły ślady gotyku, renesansu i baroku. Na uwagę zasługuje również katedra św. Anastazji, wzniesiona na obszarze rzymskiego forum. Jej bizantyjski styl zmieniono w XII wieku. Katedra ma charakter romański, a wystrój ołtarzy z pięknymi malowidłami włoskich mistrzów prezentuje barok. Szczegółowy wgląd w historyczno-kulturowe wpływy kształtujące urbanistyczny obraz Zadaru daje Zdzisław Kaczmarczyk, ale i on kończąc opis miasta, powiada: „Zadar tak jest bogaty w zabytki, że pominąć trzeba opis wielu pałaców z pozostałościami romańskimi, gotyckimi i renesansowymi”¹². W przeciwnym razie opis staje się katalogiem nazw własnych i kolejnych stylów.

W Zadarze, najbardziej północnym z omawianych miast, znajdują się także ślady kulturowego dziedzictwa Serbów, jak umiejscowiona blisko katedry cerkiew św. Eliasza. Należąca niegdyś do greckiego kościoła prawosławnego, w XVIII wieku przypadła Serbom. Matvejević przypomina szczególną skłonność Krleży do Zadaru, miasta różnych kultur, które w przekonaniu zwolenników idei jugosłowiańskiej mogły dać podstawę trzeciej kultury, integrującej różne czynniki kulturowe, co można uznać za szczególnie interkulturowy program. Zadarowi poświęcił Krleża esej *Złoto i srebro Zadaru*¹³.

Zadar i Dubrownik ucierpiały w wyniku wojny domowej w Jugosławii, a wiele zabytkowych budynków uległo zniszczeniu. Kiedy Halina Siennicka pisała w okresie międzywojennym *Urodę Jugosławii*, wydaną w serii Biblioteki Jugosłowiańskiej zainicjowanej przez Julije Benešicia¹⁴, nikt nie mógł przypuszczać,

¹² Z. KACZMARCZYK, *Miasta dalmatyńskie...*, s. 149.

¹³ Zob. hasło „Złoto i srebro Zadra”, W: *Krležijana*. T. 2. Zagreb 1999, s. 547.

¹⁴ Z inicjatywy Julije Benešicia powstała w okresie międzywojennym seria wydawnicza „Biblioteka Jugosłowiańska”, dzięki której Polacy mieli możliwość poznania dorobku kulturowego Chorwatów, Serbów i Słowenów. Zob. J. KAMIŃSKI: *Biblioteka Jugosłowiańska*. W: *Polsko-jugosłowiańskie stosunki literackie*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1972 oraz o powojennej kontynuacji serii A. KEMPA: *Biblioteka Jugosłowiańska*. „Tygiel Kultury” 1997, nr 10–12.

że koniec XX wieku wniesie do historii południowych Słowian konflikt nie tylko kulturowy, choć determinowany między innymi różnicami kulturowymi. W książce Siennickiej znalazły się rozdziały *Dubrownik* i *Dalmacja*, w których problematyka kulturowego zróżnicowania znajduje sporo uwagi. Znamienne, że w rozdziale o Dubrowniku mowa jest o obecności wielu tradycji artystycznych, głównie południowosłowiańskich i włoskich, także o obecności folkloru słowiańskich sąsiadów:

Dalmacja zresztą jest prowincją, po której snują się ludzie z całego kraju; można tu równie dobrze usłyszeć uroczę *sevdalink* i bośniackie i serbskie, jak i pieśni o czynach Komitów, zbójników Neretwiańskich, albo groźne wycie ludzi z Hercegowiny na dwóch niezbyt ustalonych nutach. Taniec, który w Polsce jest tak barwny i różnorodny w rytmie, tutaj prawie nie istnieje. Wszystko jest wariantem »koła«, które, mimo blisko 60-ciu odmian, jest tańcem niewyszukanym i mało ruchliwym¹⁵.

„Cały kraj” – to Jugosławia, w założeniu jej twórców, polityczna oraz ponadkulturowa (lub interkulturowa) wspólnota narodów i regionów. Utopijna koncepcja wielokulturowej i międzykulturowej koegzystencji była projektem trzeciej kultury, łączącej zróżnicowanie wpływu kultury Zachodu i kultury Wschodu. W otwarciu na aspekty wielokulturowości, międzykulturowości, pograniczności może przypominać najnowsze projekty kultury europejskiej i jej tożsamości¹⁶.

Najczęściej opisywanym miastem Dalmacji jest Dubrownik. Historię Dubrownika pokazują kolejne etapy politycznego i kulturowego rozwoju miasta. Najstarsze ślady tego rozwoju z doby protektoratu Bizancjum, także późniejsze zwierzchnictwa Wenecji, wpływów węgierskich, tureckich, papieskich i in.¹⁷ – są widoczne zarówno w archiwach, jak i w architekturze i zabytkach. Romańska ludność Dubrownika od XI wieku podlegała procesowi sławizacji, który zakończył się na przełomie XIV i XV wieku. Do ustabilizowania wewnętrznego ustroju politycznego Dubrownika przyczynił się powstały w 1272 roku statut miejski, pozostający jednym z ciekawszych dokumentów zróżnicowanej kultury prawnej kształtującej się w miastach Dalmacji. Dubrownik należał do najważniejszych ośrodków kulturalnych Dalmacji. Pozycję „słowiańskich bądź chorwackich Aten” zawdzięczał wysokiemu poziomowi szkolnictwa miejskiego, zbiorom bibliotecznym otwartym dla publiczności (przed wszystkim oo. Franciszkanów), drużynom teatralnym i akademiom literackim oraz bogatemu piśmiennictwu.

¹⁵ H. SIENNICKA: *Uroda Jugosławii*. Warszawa 1936, s. 256.

¹⁶ Por. P.P. GRZYBOWSKI: *Edukacja europejska – od wielokulturowości ku międzykulturowości*. Kraków 2007.

¹⁷ wg R. HARRIS: *Dubrownik. A History*. London 2006. Zob. też: I. GOLDSTEIN: *Hrvatska povijest*. Zagreb, Novi Liber 2003; V. FORETIĆ: *Povijest Dubrownika do 1808. Godine*. T. 1–2. Zagreb 1997; B. STULLI: *Studije iz povijesti Dubrownika*. Zagreb 2002. Dubrownik pozostawał pod bezpośrednią władzą bądź w zależności trybutarnej: Bizancjum (ok. 800–1205), Wenecji (1205–1358), Węgier (1358–1433), Turcji (1396–1526), Habsburgów, Wenecji i Turcji (1526–1667).

„Z instytucji kulturalnych Dubrownika wymienić też należy istniejące od XIII w. archiwum, drugie co do znaczenia po weneckim w regionie Morza Śródziemnego”¹⁸. Zdaniem Joanny Rapackiej – której publikacje zasługują na osobne studia – to właśnie archiwum dubrownickie obok murów warownych pozostawia największe wrażenie. Po 1382 roku Dubrownik uzyskał niepodległość i jako Republika Raguzy rozpoczął okres świetności kulturowej. W pamięci kulturowej pozostał jako miasto łacińskie i jako miasto słowiańskie. Tradycje te zmieniały się w historii. Humanisci odwoływali się do tradycji łacińskich. Natomiast barok ożywił ideę słowiańskiej wzajemności, symbiozy kultur słowiańskich, dając impuls do budowania utopii słowiańskiej wspólnoty.

Historia Dubrownika rozpisuje się na wiele obszarów tematycznych. Z tych kulturowych należy przypomnieć najważniejsze kierunki rozwoju języka i literatury. Miasto było związane z łacińskim światem starożytnym, z tradycjami kultury włoskiej, które przyczyniły się do rozwoju renesansu i baroku, zarówno w architekturze, malarstwie, jak i literaturze. Na przełomie średniowiecza i renesansu powstawała jeszcze liryka w języku łacińskim, lecz również w języku narodowym.

W XVIII w. zaczęła zamierać twórczość w języku narodowym, odżyło natomiast piśmiennictwo łacińskie, zarówno w zakresie literatury pięknej jak i naukowej. (...) Równocześnie jednak Dubrownik rozpoczął swoje drugie życie. Literatura Dubrownika, której zasięg do końca XVII w. był przede wszystkim regionalny, zaczęła odgrywać rolę centralnej chorwackiej tradycji literackiej, która bezpośrednio wpływała na kształt piśmiennictwa na innych terenach chorwackich (m.in. w Dalmacji i w Slawonii)¹⁹.

– przypomnijmy za Joanną Rapacką, która problematykę historii Dubrownika w perspektywie rozwoju kultury podjęła najszerzej. W *Rzeczpospolitej Dubrownickiej* przypomniwała zamierzchłe dzieje Dubrownika (od Ilirów do Słowian), rzymsko-słowiańskie legendy założycielskie²⁰, ich literackie transformacje, kierunki kulturowych (i politycznych) wpływów oraz ich pozostałości.

Oprócz *Rzeczpospolitej Dubrownickiej* Joanny Rapackiej, na specjalną uwagę zasługuje – poświęcona miastom Dalmacji – rozprawa *Miasta dalmatyńskie do początku XV wieku. Przegląd i obraz urbanistyczny* autorstwa Zdzisława Kaczmarczyka. Zawiera ona wiele informacji typowych dla przewodników, ale wykracza poza cele stawiane przed informatorami turystycznymi. Historia miast chorwackich pokazuje, jak wchłaniały one wpływy kolejnych formacji politycznych oraz następujących po sobie epok, kierunków, upodobań przedstawia, w jaki sposób łączyły je w nowe całości²¹. Monografia Kaczmarczyka stanowi szeroko

¹⁸ J. RAPACKA: *Leksykon tradycji chorwackich*. Warszawa 1997, s. 40.

¹⁹ Ibidem, s. 40, 41.

²⁰ Ibidem, s. 43, 44 oraz J. RAPACKA: *Rzeczpospolita Dubrownicka*. Sejny 2005, s. 11.

²¹ Zob. H. OLSZEWSKI: *Zdzisław Kaczmarczyk 1911–1980*. Poznań 2005.

pomyślaną prezentację dziejów przestrzennego (urbanistycznego) rozwoju miast w Istrii, Zatoce Rijeckiej i Dalmacji w okresie od późnego cesarstwa rzymskiego do wieku XV. Autor zwraca uwagę na to, że:

świat miast dalmatyńskich, ma swą ciekawą historię od czasów antycznych, biegnącą nieraz nieprzerwanie poprzez średniowiecze do współczesności, historię stosunkowo mało znaną w Polsce. Nasuwa ona wiele problemów i pytań czekających na rozwiązanie. Każde zastanawiać się nad genezą, odrębnością i oryginalnością rozwoju miast dalmatyńskich, nad skomplikowanymi zagadnieniami etnicznymi, gospodarczymi, społecznymi, politycznymi, nad ustrojem prawnym tych miast, ich kulturą i formą urbanistyczną²².

Kaczmarczyk opisuje wszystkie ośrodki miejskie Dalmacji w perspektywie ich dawnych dziejów, uwzględnia różne zagadnienia: urbanistyczne, architektury i sztuki, etniczne, dotyczące handlu i ustroju prawnego. Jego imponująca monografia stanowi prawdziwe kompendium wiedzy o miastach dalmatyńskich jako „wielkim tyglu kultur”²³.

Z wiedzy historycznej, historyczno-kulturowej wyłania się obraz przestrzeni kulturowej i kulturowych identyfikacji mieszkańców miast Dalmacji, ale nie tylko. Zmieniające się dzieje, zależności polityczne, języki obce i rodzima, regionalna wielojęzyczność nie eliminowały świadomości odrębności kulturowej, raczej ją wzbogacały. Statut Dubrownika z 1272 roku (podobnie jak pozostałe miejskie statuty) jest tego najlepszym dowodem. Twórcy statutów mieli świadomość zarówno odrębności kulturowej Dalmacji, jak i jej wielokulturowej specyfiki, wynikającej z dziejów tej części Europy. Warto przypomnieć, że wśród rozmaitych identyfikacji, wzory zachodniej kultury prawnej wydawały im się lepsze.

Wymiana wzorów i czynników kulturowych nie zawsze prowadziła do korzystnych wartości interkulturowych. Zbliżając w XIX wieku chorwacki wariant językowy (wybierając z 3 głównych dialektów chorwackich: sztokawskiego, czakawskiego i kajkawskiego, dialekt sztokawski – jakim pisano w Dubrowniku) do wariantu serbskiego, zamieniono polilingwizm (cechę i wartość wielokulturowości) – związany z kulturami regionów – na jeden niemal wspólny język, później nazwany serbskochorwackim. Polilingwizm i wielokulturowość uznano za wartości regionalne, które można zamienić na wartości wspólnotowe, ponadkulturowe, ponadregionalne i ponadnarodowe²⁴. Nowa wartość, jaką stał się jugoslawizm, choć utopijna, przez wiele dziesięcioleci wpływała konkretnie

²² Z. KACZMARCZYK: *Miasta dalmatyńskie do początku XV wieku. Przegląd i obraz urbanistyczny*. Warszawa 1976, s. 5.

²³ Ibidem, s. 333.

²⁴ Zob. T. CZAPIK: *O pułapkach przenoszenia ponadnarodowego modelu kultury na rzeczywistość polityczną (przykład iliryzmu)*. W: *Narodowy i ponadnarodowy model kultury. Europa Środkowa i Półwysep Bałkański*. Red. B. ZIELIŃSKI. Poznań 2002, s. 217–225.

i wymiennie na zmiany kulturowe. Ślady kultury jugosłowiańskiej, idei jugosłowiańskiej to osobny problem w zagadnieniu spotkania kultur. Okres jugosłowiański w historii miast Dalmacji to czas migracji, wymiany między etnosami Jugosławii, integracji kulturowej czy może raczej tworzenia utopii integracji kulturowej. Jak wiadomo wojna domowa całkowicie ją załamała.

Historia miast Dalmacji pokazuje, że kultura jest tworem, którego nie da się programować. Historia Chorwacji i jej miejsc o szczególnym nacechowaniu interkulturowym poświadcza, że kultura jest bardzo złożonym procesem²⁵.

Miasta Dalmacji – nie tylko Split, Zadar, Dubrownik – to miasta palimpsesty. Zachowały pamięć przeszłości, ślady dawniejszych i nowszych formacji kulturowych. By je rozumieć, konieczna jest wiedza historyczna i interkulturowa kompetencja, wyzyskiwana między innymi przez studia kulturowe, które w nowy sposób interpretują „przestrzeń kulturową i miasto jako miejsce (...) skupiające ludzkie doświadczenia, pamięć, pragnienia i tożsamości”²⁶.

Wielokulturowość (koegzystencja kultur), zwłaszcza w aspekcie interkulturowej wymiany, jako ważna tradycja miast Dalmacji należy do dziedzictwa, które warto rozważać. Zróżnicowanie kulturowe wymaga otwartości na dziejową i wspólnotową specyfikę oraz kompetencji w komunikacji międzykulturowej. Przekonali się o tym mieszkańcy Zadaru i Dubrownika, kiedy Serbowie rozpoczęli walkę o miasta, w których pozostały ślady także ich historii i ich kultury. W zmienionej przestrzeni politycznej kategoria wspólnej, ponadnarodowej kultury uległa daleko idącej transformacji i dezintegracji. Idea wspólnotowości propagowana w pierwszej i drugiej Jugosławii stanowiła ważny element polityki integracyjnej i unifikacyjnej. W tym kształcie uległa kompromitacji. Także idea wielokulturowości, jeden z piękniejszych projektów kultury Jugosławii, poniosła fiasko. Pozostały jedynie ślady historii wielu kultur (spotkań kulturowych z obcymi i swoimi) oraz pamięć o zróżnicowanych procesach komunikacji międzykulturowej.

BIBLIOGRAFIA

- ADAMCZAK S., FIRLEJ K.: *Wybrzeże Chorwacji. Od Istrii po Dalmację*. Kraków 2002.
ADAMCZAK S., FIRLEJ K.: *Chorwacja*. Bielsko-Biała 2007.
BALDWIN E., LONGHURST B., MCCRAKEN S., OGBORN M., SMITH G.: *Wstęp do kulturoznawstwa*. Przeł. M. KACZYŃSKI, J. ŁOZIŃSKI, T. ROŚIŃSKI. Poznań 2007.
BARKER CH.: *Studia kulturowe. Teoria i praktyka*. Przeł. A. SADZA. Kraków 2005.
BOLTEN J.: *Interkulturowa kompetencja*. Przeł. B. ANDRZEJEWSKI. Poznań 2006.

²⁵ Zob. J. RAPACKA: *Leksykon tradycji chorwackich*. Warszawa 1997; a także A. CETNAROWICZ: *Odrodzenie narodowe w Dalmacji*. Kraków 2002; M. FAŁSKI: *Dubrownik w chorwackiej przestrzeni kulturowej*. W: *Problemy tożsamości kulturowej w krajach słowiańskich*. T. 2. Red. J. GOSZCZYŃSKA. Warszawa 2004.

²⁶ Por. CH. BARKER: *Studia kulturowe. Teoria i praktyka*. Przeł. A. SADZA. Kraków 2005, s. 401 i 404.

- BRONOWSKI J.: *Najpiękniejsze zakątki Chorwacji*. Bielsko-Biała 2007.
- BRUSIĆ Z., PAMUŁA S.: *Chorwacja. W kraju lawendy i wina*. Kraków 2004.
- CETNAROWICZ A.: *Odrodzenie narodowe w Dalmacji*. Kraków 2002.
- CZAPIK T.: *O pułapkach przenoszenia ponadnarodowego modelu kultury na rzeczywistość polityczną (przykład iliryzmu)*. W: *Narodowy i ponadnarodowy model kultury. Europa Środkowa i Półwysep Bałkański*. Red. B. ZIELIŃSKI. Poznań 2002, s. 217–225.
- DYČEK P.: *Pałac Dioklecjana w Splicie – nieznaną historią*. W: *Miasto w kulturze chorwackiej. Urbano u hrvatskoj kulturi*. Red. M. FALSKI i M. KRYSKA-MOSUR. Warszawa 2008.
- FALSKI M.: *Dubrownik w chorwackiej przestrzeni kulturowej*. W: *Problemy tożsamości kulturowej w krajach słowiańskich*. T. 2. Red. J. GOSZCZYŃSKA. Warszawa 2004.
- FORETIĆ V.: *Povijest Dubrovnika do 1808. godine*. T. 1–2. Zagreb 1980.
- GOLDSTEIN I.: *Hrvatska povijest*. Zagreb 2003.
- GRZYBOWSKI P.: *Edukacja europejska – od wielokulturowości ku międzykulturowości*. Kraków 2007.
- HARRIS R.: *Dubrownik. A History*. London 2006.
- KACZMARCZYK Z.: *Miasta dalmatyńskie do początku XV wieku. Przegląd i obraz urbanistyczny*. Warszawa 1976.
- KAMIŃSKI J.: *Biblioteka Jugosłowiańska*. W: *Polsko-jugosłowiańskie stosunki literackie*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972.
- KEMPA A.: *Biblioteka Jugosłowiańska*. „Tygiel Kultury” 1997, nr 10–12.
- KOPER S.: *Chorwacja. Przewodnik historyczny*. Warszawa 2011.
- Krležijana. T. 1–2. Leksikografski zavod M. KRLEŽA. Zagreb 1999.
- MATVEJEVIĆ P.: *Brewiarz śródziemnomorski*. Przeł. D. ĆIRLIĆ-STRASZYŃSKA. Sejny 2003.
- MAUSS M.: *Socjologia i antropologia*. Przeł. M. KRÓL, J. SZACKI, K. POMIAN. Warszawa 1973.
- OCZKOWA B.: *Chorwaci i ich język. Z dziejów kodyfikacji normy literackiej*. Kraków 2006.
- OLSZEWSKI H.: *Zdzisław Kaczmarczyk 1911–1980*. Poznań 2005.
- Przewodnik Chorwacja – od środka*. Praca zbiorowa. Przeł. M. FALSKI. Warszawa 2004.
- Podróże marzeń. Chorwacja*. Praca zbiorowa. Przeł. M. FALSKI. Warszawa 2007.
- RAPACKA J.: *Leksykon tradycji chorwackich*. Warszawa 1997.
- RAPACKA J.: *Rzeczpospolita Dubrownicka*. Sejny 2005.
- SIENNICKA H.: *Uroda Jugosławii*. Warszawa 1936.
- STULLI B.: *Studije iz povijesti Dubrovnika*. Zagreb 2001.
- SWAJDO J., STOVRAJ J.: *Chorwacja*. Bielsko-Biała 2001.
- ZOPPE L., VENTURINI G.E.: *Chorwacja*. Przeł. J. PUCHALSKA. Warszawa 2003.

STRESZCZENIE

INTERKULTUROWE ASPEKTY ROZWOJU MIAST DALMACJI

Artykuł jest próbą przedstawienia tożsamości interkulturowej miast Dalmacji – Splitu, Zadaru i Dubrownika. Problematykę kulturowego bogactwa pokazano w aspekcie historycznym i z perspektywy współistnienia lokalnych i obcych elementów świadomości kulturowej. Historyczno-kulturowa złożoność miast Dalmacji daje podstawę do przedstawiania miast jako miejsc nawarstwiających się kultur, które pozostawiły zróżnicowane ślady w dziedzictwie kulturowym. Spotkania kultur prowadziły zazwyczaj do koegzystencji i wzbogacenia tradycji chorwackich, choć towarzyszyły im również negatywne zjawiska o charakterze politycznym, których celem była nie tyle kulturowa interakcja, ile konflikt (przemoc i podporządkowanie), uniemożliwiający dialog międzykulturowy.

SUMMARY
INTERCULTURAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF
DALMATIAN CITIES

This article is an attempt to present the coexisting elements of many cultures in the following cities of Dalmatia: Split, Zadar, and Dubrovnik. The problems of cultural richness are shown from a historical perspective as well as from that of the intercultural coexistence of local and foreign elements of cultural awareness. The historical and cultural complexity of the cities of Dalmatia justifies the claim that the cities are sites characterized by many strata of cultures, which have left behind diversified traces in cultural heritage. The cultural encounters have usually led to the enrichment of Croatian traditions, though they have also been accompanied by negative political phenomena. They have aimed not so much at cultural exchange as violence and subordination.